



# ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 159

**О.В. КУЗЬМЕНКО**, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХП»;  
**Н.Б. РЕШЕТНЯК**, канд. екон. наук, доц., НТУ «ХП»

## ІНТЕРАКТИВНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

У статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обґрунтовується доцільність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання. Бібліогр.: 4 назв.

**Ключові слова:** семінарське заняття, навчальна взаємодія, організація спілкування студентів, комунікативна культура, педагогічна технологія.

**Вступ.** Важливою умовою успішності семінару є педагогічно доцільне навчальне спілкування на ньому студентів. В цій статті викладена система дій викладача, спрямованих на організацію такого спілкування на занятті з теми «Громадянське суспільство». Завданням семінару є: актуалізація знань студентів про основні етапи розвитку людства, засвоєння ними відомостей про ознаки цивілізованого суспільства, історію формування його наукової концепції; виховання високої комунікативної культури студентів як важливої якості особистості громадянина України; розвиток психічних процесів і функцій у студентів шляхом дидактично обґрунтованої організації самостійної пізнавальної діяльності з використанням висновків теорії проблемного навчання. Основні поняття, засвоєння яких є завданням студентів: громадянське суспільство, правова держава, взаємодія держави і цивілізованого суспільства, приватна та публічна сфери, приватна власність, вільний ринок, суспільне та особисте благо, соціальне партнерство, асоціації. Обладнання: Загальна декларація прав людини, Європейська хартія про місцеве самоврядування, Європейська хартія участі молоді в му-

---

© О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк, 2013

ніципальному та регіональному житті, словниково-енциклопедичні видання, роздатковий дидактичний матеріал, електронні ресурси, технічні засоби навчання.

**Аналіз джерел та публікацій.** У вітчизняній та зарубіжній дидактиці приділяється багато уваги проблемам активізації пізнавальної діяльності студентів засобами організації їх навчального спілкування (Бондаренко С.М., Гранік Г.Г., Євдокімов В.І., Концева О.А., Лернер І.Я., Лозова В.І., Прокопенко І.Ф. та ін.). В працях зазначених та інших науковців розроблено педагогічну технологію, за допомогою якої навчальна взаємодія суб'єктів учбової діяльності набуває продуктивного характеру. Але сьогодні не є достатньо розробленим питання організації спілкування студентів під час засвоєння ними актуальних суспільно-політичних понять та феноменів. Тож метою статті є обґрунтування педагогічно доцільної системи дій викладача з організації ефективної взаємодії студентів на відповідному семінарському занятті.

**Викладення основного матеріалу.** З метою формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів викладач створює проблемну ситуацію, яка полягає у введенні їх у специфічний психічний стан, пов'язаний з переживанням пізнавальної суперечності, з неможливістю пояснити цікаві феномени або факти на основі наявних знань і умінь [1]. Викладач просить студентів ранжирувати в порядку зменшення значущості поняття «президент», «глава уряду», «депутат парламенту», «громадянин», «губернатор», «спікер парламенту», «міністр», «мер». Досвід роботи показує, що, як правило, виконуючи таке завдання, студенти спочатку називають державних діячів, посадових осіб і лише в останню чергу – громадянина. Далі викладач повідомляє, що В. фон Гумбольдт вважав центральною фігурою громадського життя людину не як політичну істоту (представника держави), а як громадянина. Студенти дізнаються, що свого часу, виступаючи у львівському театрі опери та балету ім. І. Франка, Г. Клінтон сказала: «...найбільш важливою особою у будь-якому демократичному суспільстві є не мій чоловік або чоловік пані Кучми, а рядовий громадянин». Таким чином, підсумовує викладач, має місце суперечність між думкою студентів і точкою зору компетентних у політичній теорії та практиці людей.

Наступним кроком викладача на цьому етапі семінарського заняття є постановка провідної проблеми, яка стане фактором психологічного та логічного забезпечення ефективної навчальної взаємодії студентів [4]. Викладач виходить із того, що проблемна ситуація є лише передумовою цілеспрямованої пізнавальної діяльності індивіда. Формулюючи провідну проблему, він бере до уваги, що цю функцію не може виконати будь-яке питання, яке поставить студентів у скрутне становище. Недостатньо, якщо воно мобілізує головним чином їх пам'ять. Провідна проблема семінару

покликана спонукати студентів порівнювати явища, виявляти зв'язки між ними, робити висновки, тобто мислити. При цьому її формулювання повинно бути привабливим для суб'єктів навчання, породжувати у них пізнавальний інтерес. На семінарському занятті, про яке ідеться, провідна проблема формулюється так: «Чи є Громадянин важливішою фігурою для суспільства, ніж Президент?»

Студентам повідомляється, що розв'язувати зазначену проблему вони будуть протягом двох семінарських занять, перший із яких присвячено певним теоретичним аспектам історичного розвитку суспільства, а другий – питанням його становлення в сучасній Україні. Викладач також звертає увагу студентів на те, що в наведеній вище цитаті з виступу Г. Клінтон відсутній початок, в якому міститься важлива умова перетворення громадянина в центральну фігуру суспільного життя в умовах демократії. Як додаткове завдання студентам пропонується доповнити цитату, тобто припустити, що було сказано спочатку.

На цьому (першому) семінарському занятті працюватимуть кілька тимчасових навчальних груп (по 5-6 студентів). Оскільки важливою ознакою громадянського суспільства є функціонування добровільних громадських асоціацій, викладач має право відійти від розроблених у дидактиці вимог до формування тимчасових навчальних груп і запропонувати студентам об'єднатися у них за власним розсудом [3]. Основна частина заняття. Викладач пропонує студентам здійснити уявну мандрівку двома умовними країнами, які суттєво відрізняються одна від одної з точки зору організації життя. Перша країна має назву «Диктарія». Найхарактернішими її ознаками є: необмежена влада держави над суспільством; ігнорування чиновниками прав людини; повний контроль держави за всіма сферами суспільного життя; дисципліна страху; люди виконують волю влади, лише боячись покарання; досить міцний правопорядок, каральні органи рішуче розправляються зі злочинцями; сувора цензура; малочисельні засоби масової інформації, які до того ж обслуговують волю держави; зневажання громадської думки; командна економіка; державна форма власності на ресурси. Назва другої країни – «Анарханія». Ознаки: відсутня державна влада, суспільні відносини не регулюються; кожна людина має стільки прав і свобод, скільки хоче; громадяни можуть робити все, що забажають, в результаті чого вони постійно конфліктують; відсутній поділ життя суспільства на публічну та приватну сфери; кожна людина дбає тільки про особисті інтереси, їй незнайоме поняття «суспільне благо»; має місце розквіт злочинності, яка залишається безкарною; люди бояться виходити зі своїх домівок; скрізь панує хаос – не працюють заводи, зачинені магазини, не виходять газети, не функціонує телебачення; помирають слабкі, виживають сильні; ресурси знаходяться у власності тих, хто їх захопив. Викладач запитує студентів, чи хотіли б вони жити в цих країнах? Проводяться експрес-наради

тимчасових навчальних груп. Відповіді мотивуються. Завданням викладача в цей момент є підведення студентів до усвідомленої негативної оцінки двох протилежних моделей суспільного розвитку: гіпертрофованої ролі державної влади за повного безправ'я суспільства та анархічного шляху соціального розвитку.

Далі викладач повідомляє, що філософи здавна мріяли про таку модель суспільства, яка б припускала доцільний компроміс між регулюючою роллю держави та інтересами суспільства. Згаданий зразок гармонійної взаємодії держави та суспільства вчені називають громадянським суспільством [2]. Оскільки визначення «громадянський», «культурний», «цивілізований» походять від латинського слова *civilis*, то в поєднанні зі словом «суспільство» всі вони утворюють синонімічний ряд. В аналогічному розумінні на занятті будуть застосовуватися й словосполучення «досконале суспільство», «високорозвинене суспільство». Після цього виступають п'ять студентів-представників тимчасових навчальних груп з невеликими, заздалегідь підготовленими повідомленнями про основні етапи формування концепції громадянського суспільства в історії політико-правової та економічної думки. Викладач просить аудиторію уважно слухати виступи, робити записи, готуватися відповідати на запитання: в чому полягають найважливіші положення цієї концепції? Доцільно також запропонувати студентам порівняти точки зору філософів. Приблизний зміст зазначених повідомлень є таким. Перший студент говорить про те, що ідея громадянського суспільства сягає епохи античності. Так, Аристотель сформулював ідею досконалого суспільства-держави, яке є політичною сукупністю аристократії та середнього класу. За Аристотелем громадянин це той, хто може брати участь у законодавчій та судовій владі згаданого суспільства-держави. Студент також говорить, що важливою особливістю античної концепції ідеального суспільства є відсутність межі між політичною (публічною) та приватною сферами життя суспільства.

Другий студент повідомляє, що наступним етапом в історії розвитку концепції громадянського суспільства була творчість М. Макіавеллі. Цей автор писав, що глава держави не повинен зловживати своїми правами й порушувати права підлеглих. Філософ вперше розмежував поняття «держави» та «суспільства». На його думку, держава постійно прагне збільшити свою владу над суспільством. Тож Макіавеллі відзначив, що крім держави є дещо самостійне, самодостатнє, що живе за своїми правилами. Важливою заслугою вченого був опис таких неполітичних понять, як праця, сім'я, приватні інтереси. Третій студент розповідає про Т. Гоббса. На думку цього мислителя громадянське суспільство виникло внаслідок переходу від природного стану людства, для якого характерні неконтрольовані пристрасті та загальна ворожнеча, до впорядкованого культурного стану. Завдяки державній владі, спокою, порядку громадяни докорінним чином змі-

нюються й створюються умови для виникнення суспільства вищого порядку. Четвертий студент говорить про те, що вирішальний внесок у розробку вчення про громадянське суспільство здійснили філософи XVIII ст. Так, В. фон Гумбольдт дійшов до висновку, що для такого суспільства характерні громадські організації, які добровільно створюються людьми. Водночас для держави властива система зовнішніх по відношенню до суспільства політичних інститутів, зокрема армії, тюрем, податків. У громадянському суспільстві, наголошував філософ, діє природне право, громадяни вільно реалізують можливості, що надає їм природа. Разом з тим держава формує так зване позитивне право, тобто вводить власні правила поведінки. П'ятий студент повідомляє про подальшу конкретизацію вчення про цивілізоване суспільство в працях Г. Гегеля. Розглядаючи державу як прояв божественної ідеї в історії, мислитель в той же час надавав великого значення громадянському суспільству. Основна місія держави, на його думку, полягала у захисті суспільства, впорядкуванні економічного та соціального життя, усуненні суперечностей. Г. Гегель уявляв громадянське суспільство як систему з трьох компонентів-станів: землеробів; ремісників та торгівців; чиновників і військових. Останній стан уособлює суспільний інтерес, здійснюваний державою. Після виступу студентів викладач зазначає, що на початок XIX ст. в науці склалися основи концепції цивілізованого суспільства. Він просить тимчасові навчальні групи провести експрес-наради й відповісти на питання, яке було поставлене перед виступом першого студента. Викладач підводить студентів до відповідей такого типу: держава і суспільство – поняття, що не збігаються; держава регулює суспільні відносини; у громадян є свої права, свободи та інтереси, контролювати які державна влада не може; громадянське суспільство первинне по відношенню до держави; існує сфера приватного життя людини. На цьому етапі семінарського заняття кожна тимчасова навчальна група отримує текст сучасного наукового визначення громадянського суспільства. Перед студентами ставиться завдання: порівняти ознаки, що зазначені у цих дефініціях, з положеннями вище названих філософів. Зважаючи на досить високий ступінь складності завдання, викладач надає студентам допомогу. Група 1: «Суспільство громадян із високим рівнем економічної, соціальної, політичної, культурної і моральної властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага». Група 2: «Асоціація вільних громадян, що взаємодіють між собою виключно на ґрунті власних інтересів, правових норм та спільно погоджених чи вироблених регуляторів. Поняття громадянське суспільство характеризує цілісність суспільного життя стосовно політичних структур, передусім держави. Громадянське суспільство поєднує економічні, соціальні, культурні, духовні, родинно-побутові відносини та інститути, а також передбачає пе-

вні свободи, права та обов'язки особистості як необхідні умови її ствердження та самореалізації в громадянському житті». Група 3: «Сукупність неполітичних відносин у суспільстві: економічних, соціальних, моральних, релігійних, національних і т. ін. Це сфера самопроявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, захищених відповідними законами від прямого втручання та довільної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади». Група 4: «Сукупність неполітичних відносин (економічних, національних, духовно-моральних релігійних тощо), сфера спонтанного вияву інтересів і волі вільних індивідів та їхніх асоціацій, захищена законами від регламентації діяльності їх з боку державної влади». Група 5: «Уся сукупність існуючих у суспільстві неполітичних відносин, той бік життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, який перебуває поза сферою впливу держави, за межами директивного регулювання та регламентації». По закінченню експрес-нарад тимчасових навчальних груп їх представники доповідають про результати виконання завдання. Вони повинні зазначити, що сучасна наука спирається на положення, сформульовані мислителями минулого, в першу чергу на ті з них, які були розроблені філософами Нового часу. Водночас студенти звертають увагу на ознаки громадянського суспільства, що на цьому занятті не згадувалися. Наприклад, перша група зважає на правовий характер взаємодії держави й суспільства. Друга група може відзначити, зокрема, важливу роль такого суспільного регулятора як компроміс. Третя група, скажімо, повідомить про наявність у громадянському суспільстві різноманітних суспільних відносин.

Заключна частина заняття. Головним завданням викладача в цей момент є розширення, поглиблення та систематизація знань студентів про громадянське суспільство [3]. Враховуючи досить високий ступінь складності навчального матеріалу, він виступає перед студентами з невеликим повідомленням. Студенти *мають* зафіксувати в зошитах ті положення та терміни, які ще не розглядалися або не зустрічалися на занятті. У сильнішій групі можна попросити студентів підготувати під час лекції свої пояснення одного-двох нових понять. Далі викладач відповідає на запитання студентів, просить їх назвати нові положення, терміни та поняття, що пролунали. Найважливіші з них він відразу ж пояснює, значення останніх пропонує уточнити вдома під час роботи зі словником. Студентів просять підготувати вдома невеликий твір на тему: «Яким я уявляю собі ідеальне суспільство?».

**Висновки.** Громадянське суспільство – це сфера життя громадян, яка не контролюється державою. Найважливішими ознаками такого суспільства є демократія та ринкова економіка. Для нього також характерно верховенство закону, рівного та обов'язкового для всіх. Розвинена система добровільних громадських асоціацій – одна з важливих ознак громадянського суспільства. Характерний також стійкий порядок, джерелом якого є

згода більшості громадян, а не зовнішній примус. Такої згоди члени суспільства досягають шляхом самоорганізації: вони домовляються про те, як обрати владу, якою вона повинна бути. Громадяни знають, що не суспільство служить владі, а навпаки, держава існує заради суспільства. Вони володіють широким обсягом реальних прав і при тому свідомо виконують необхідні обов'язки. Влада знаходиться під суспільним контролем. Якщо вона погано виконує свої обов'язки, то суспільство має засоби змінити її політику. Найефективніший засіб змін – вільні демократичні вибори. Другим інструментом впливу суспільства на державу є всенародне голосування – референдум. У міжнародній демократичній практиці навіть передбачено право народу на повстання проти жорстокої та несправедливої влади. У суспільства є можливості впливати на свій економічний стан. Через представницькі органи влади воно сприяє прийняттю законів, які забезпечують раціональний розподіл матеріальних благ. Закони також визначають засади податкової системи, умови підприємницької діяльності в країні. Суспільство захищає бідних, хворих, сиріт – для цього існують благодійні організації та фонди. У результаті у суспільстві усуваються полюси бідності та багатства, основою стає, постійно збільшуючись, так званий середній клас. До останнього входять, зокрема, дрібні та середні підприємці, бюджетні працівники, кваліфіковані працівники, діячі культури та інші подібні категорії населення.

**Список літератури:** 1. *Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая О. А.* Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991. – 256 с. 2. *Кузьменко О.* П'ять проблем уроку-семінару // Рідна школа, 1996. – № 5/6. – С. 72-75. 3. *Паламарчук В.Ф.* Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 152 с. 4. *Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І.* Педагогічна технологія. – Харків: Основа, 1995. – 105 с.

*Надійшла до редколегії 23.05.2013.*

УДК 159

**Інтерактивна педагогічна технологія організації і проведення практичного заняття / О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 50-56. Бібліогр.: 4 назв.**

В статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обосновується целесообразність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання.

**Ключевые слова:** семінарське заняття, навчальне взаємодія, організація спілкування студентів, комунікативна культура, педагогічна технологія.

The didactic theory of student seminar is analyzed in the paper. The further research on efficiency of this pedagogic method is stipulated.

**Keywords:** seminar, educational cooperation, organization of students' communication, communicative culture, pedagogical technology.